

NY VÄG VID LANDAFORS

Särskild arkeologisk utredning

Gäversta S:2, 3:13, 3:46, 21:1, Lillanda 1:18

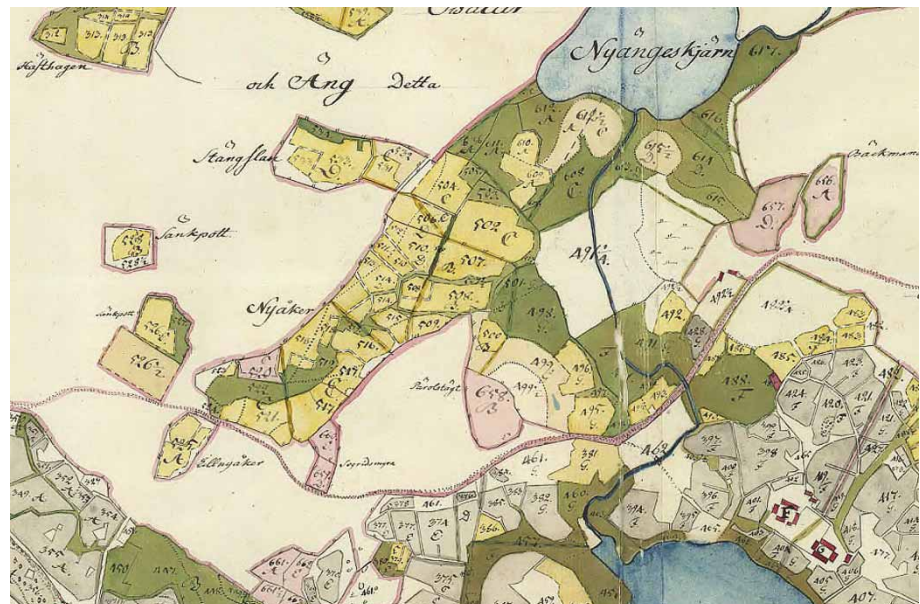
Sejersta socken

Bollnäs kommun

Gästrikland

2013

Katarina Eriksson

NY VÄG VID LANDAFORS

Särskild arkeologisk utredning

Gäversta S:2, 3:13, 3:46, 21:1, Lillanda 1:18

Segebersta socken

Bollnäs kommun

Gästrikland

2013

Rapport 2014:07
Katarina Eriksson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2014

Omslagsbild: Detalj ur storskifteskarta över Gäversta by år 1770, V46-6:1.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning och metod.....	5
Topografi och fornlämningsmiljö.....	6
Utförande och resultat.....	10
Referenser.....	12
Administrativa uppgifter.....	12
Bilaga.....	13

Figur 1. Fastighetskartan med den planerade sträckningens belägenhet i centrala Segersta socken. Sträckningen är markerad med en violett linje.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har utfört en särskild arkeologisk utredning inför byggandet av ny sträckning för väg 622 vid Landafors, Segersta socken, Bollnäs kommun, Hälsingland. Orsaken till nydragningen av vägen var att Trafikverket önskade skapa en planskild korsning mellan vägen och tågbanan mellan Segersta och Söderhamn.

Utredningsområdet bestod av arbetsområdet för den planerade vägen samt tillkommande på- och avfarter. Uppdraget utfördes enligt beslut av länsstyrelsen (dnr 431-6763-13). Exploatör och kostnadsansvarig för utredningen var Trafikverket.

Målsättningen för utredningen var att klargöra om arbetsföretaget berörde några fornlämningar, kända eller okända. Arbetet utfördes i två etapper, dels en kart- och arkivstudie med fältinventering, dels en utredningsgrävning i form av sökschakt gjorda med grävmaskin.

Vid fältinventeringen besiktigades sträckningen till fots. Tre lägen för utredningsgrävning valdes ut. Vid utredningsgrävningen drogs sökschakt om två meters bredd i tre lägen i sträckningen. Schaktens utbredning mättes in med RTK-GPS.

Inga lämningar, konstruktioner, anläggningar eller fynd påträffades i schakten. Området lämnas utan vidare arkeologisk åtgärd.

INLEDNING

Länsmuseet Gävleborg har utfört en särskild arkeologisk utredning inför byggandet av ny sträckning för väg 622 vid Landafors, Segersta socken, Bollnäs kommun, Hälsingland. Orsaken till nydragningen av vägen är att Trafikverket önskade skapa en planskild korsning mellan vägen och tågbanan mellan Segersta och Söderhamn. Den nya sträckningen ska till större delen gå i nuvarande åkermark norr om den befintliga vägen (fig. 5).

Utredningsområdet bestod av arbetsområdet för den planerade vägen samt tillkommande på- och avfarter. Utredningen omfattar hela det område som markerats i figur 5. Utredningsområdet var cirka 19 000 m² stort, cirka 620 meter långt och 25–100 meter brett.

Utredningen utfördes efter beslut av länsstyrelsen (dnr 431-6763-13). Exploatör och kostnadsansvarig för utredningen var Trafikverket. Fältinventeringen utfördes den 28 oktober 2013. Utredningsgrävningen utfördes den 4 november 2013. Projekt-, fält- och rapportansvarig var Katarina Eriksson. Arkeologisk personal var Maria Björck.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Målsättningen för utredningen var att klargöra om arbetsföretaget berörde några fornlämningar, kända eller okända. Arbetet utfördes i två etapper, dels en kart- och arkivstudie med fältinventering, dels en utredningsgrävning i form av sökschakt gjorda med grävmaskin.

Arkivstudier och studier av historiska kartor utfördes. Arkiv som genomsöktes var FMIS, Lantmäteriets forskningsarkiv, arkivet vid Länsmuseet Gävleborg,

Riksarkivet, Ortnamnsarkivet, Antikvarisk-Topografiska Arkivet samt Statens Historiska museum.

Vid fältinventeringen besiktigades sträckningen till fots. Tre lägen för utredningsgrävning valdes ut. Vid utredningsgrävningen drogs sökschakt om två meters bredd i tre lägen i sträckningen (fig. 5). Schaktens utbredning mättes in med RTK-GPS.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Det aktuella området ligger på norra sidan av Ljusnans dalgång vid utloppet i sjön Bergviken. Området har en rik fornlämningsbild med framför allt gravar och järnframställningsplatser från järnålder. Sträckningen ligger i nuvarande odlingsmark norr om de äldre bytomterna för Gäversta och Segersta prästbord. Båda ortnamnen indikerar att enheterna har anor från järnåldern.

Kunskapsläget är främst baserat på FMIS, ett fåtal arkeologiska rapporter framtagna av läns museet samt en artikel i sockenboken av Gustav Hallström. Relativt få arkeologiska insatser har utförts i Segersta socken. Inga kända fornlämnningar finns inom utredningsområdet. I den sydöstra änden finns milstolpe från 1700-talet (Segersta 15:1). Söder om utredningsområdet finns en gravhög (Segersta 13:1) och en blästplats (en järnframställningsplats) från järnålder (Segersta 49:1). Från grannheten Landa i väster finns även två undersökta vikingatida gravar (SHM 23347, Segersta 18:1). Söder om Ljusnan finns ytterligare två undersökta vikingatida gravar (Segersta 17:1).

Utredningsområdet ligger på cirka 55–65 meter över havet. Det steg ur havet under tidig- och mellanneolitikum. Lösfynd av bland annat en mångkantig stridsyxa med nackknopp som kan dateras till denna tid har påträffats i socknen (invnr SHM 20630). Det förekommer med andra ord fynd som indikerar stenåldersbosättningar. Området ligger i väst- och sydvästsluttningar på sedimentjordar och bedömdes inför utredningen som lämpliga boplatzlägen från stenålder och framåt.

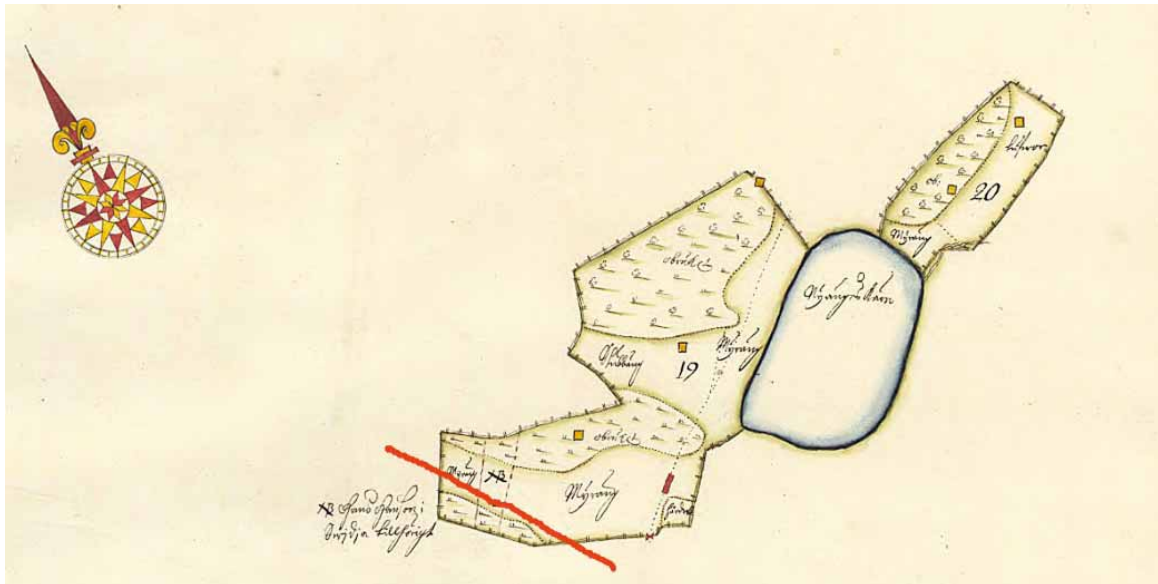
Avsaknaden av kända fynd och lämningar från bronsåldern behöver inte indikera ett brott i bebyggelsekontinuiteten utan kan vara en fråga om brist på inventering och grävning. Trakten har sedan varit bebodd åtminstone sedan äldre järnålder. Området har utan tvekan ända sedan dess fungerat som en plats där Ljusnans dalgång kunnat kontrolleras. Från en fornborg på Borgerget (Segersta 19:1) har man en utmärkt överblick över älven och landvägarna.

Järnet bör tidigt ha fått stor betydelse. Ingen blästplats i området är ännu daterad, men en smidesverksamhet har troligen tagit fart redan under äldre järnålder med tanke på de depåer med ämnesjärn med standardiserade mått som finns i området. Tre ämnesjärnsdepåer, förhållandevis stora, har påträffats i området kring kyrkan och borgen (Segersta 62:1 m.fl.).

Fornlämningsmaterialet antyder att fornborgen kan ha använts för uppsamlande av järn, smide samt utförsel av järn. Järnet har varit viktigt både ur en ekonomisk och social aspekt, vilket syns i de flertaliga blästplatserna kring älven och Bergvikens sjö. Nedläggningar av ämnen har ägt rum i typiska och strategiska lägen, vid vatten och vid foten av höjder (Lindeberg 2009). Depåerna i Segersta är dessutom relativt stora, med fler än 20 ämnen. Detta kan tyda på att tillgången på utsmitt järn var mycket god. Det skulle också kunna innebära att uttaget av malm var mer omfattande jämfört med andra järnproducerande området.

En av ägorna längs den aktuella sträckningen tillhörde enligt kartmaterialet Prästbordet och Landa. Enligt en äldre karta kan området också ha tillhört

Mårdnäs. Mårdnäs omnämns som kungsgård i en avmätning av år 1765, och var då boställe för friherren och generallöjtnanten Anders Rudolph Du Rietz. Mårdnäs kan ha haft status som kungsgård längre tillbaka, och haft någon form av funktion i kontrollen av järnhanteringen. Vid Nyängestjärnen strax nordöst om sträckningen har påträffats en ämnesjärnsdepå (Segersta 110:1). Området uppvisar över huvud taget tydliga kopplingar mellan högre ståndsmiljöer och järnet. Ett förväntat resultat var att det i de ägor som tillhört Mårdnäs och Prästbordet skulle kunna påträffas lämningar som ger användbar information om markanvändningen på platsen.

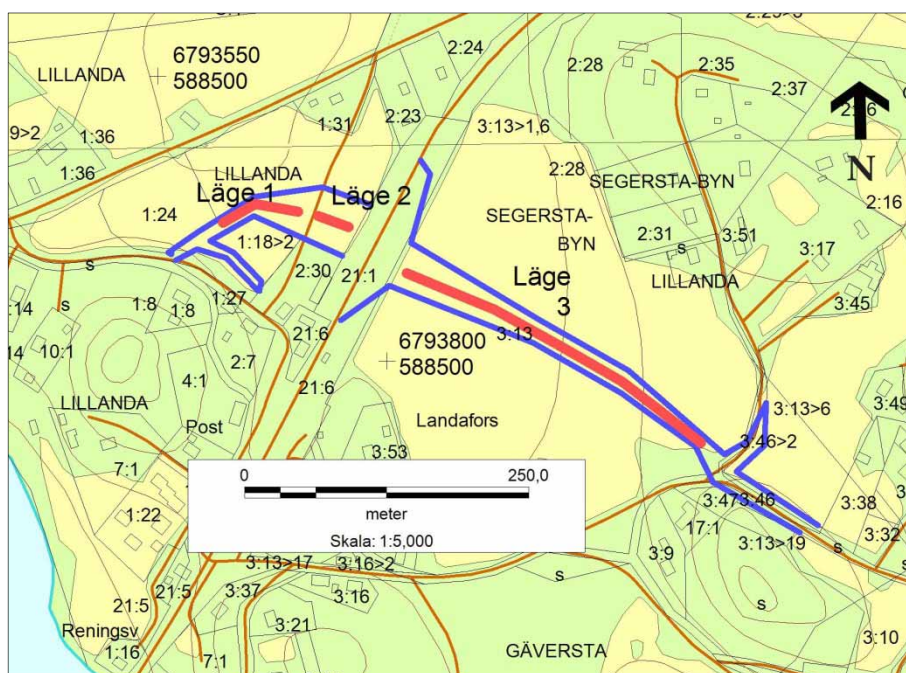
Figur 2. Utdrag ur karta över Prästbordets ägor år 1704 (V46-12:1). Ägora i den sydvästra delen av kartan berördes av den planerade vägen. Därför ansågs det möjligt att påträffa spår av den ägodelningsstruktur som syns i kartan. Den aktuella sträckningen är markerad med rött.

Figur 3. Utredningsområdet från sydväst, vid vägskalet mot Segersta-Byn. Foto: Katarina Eriksson.

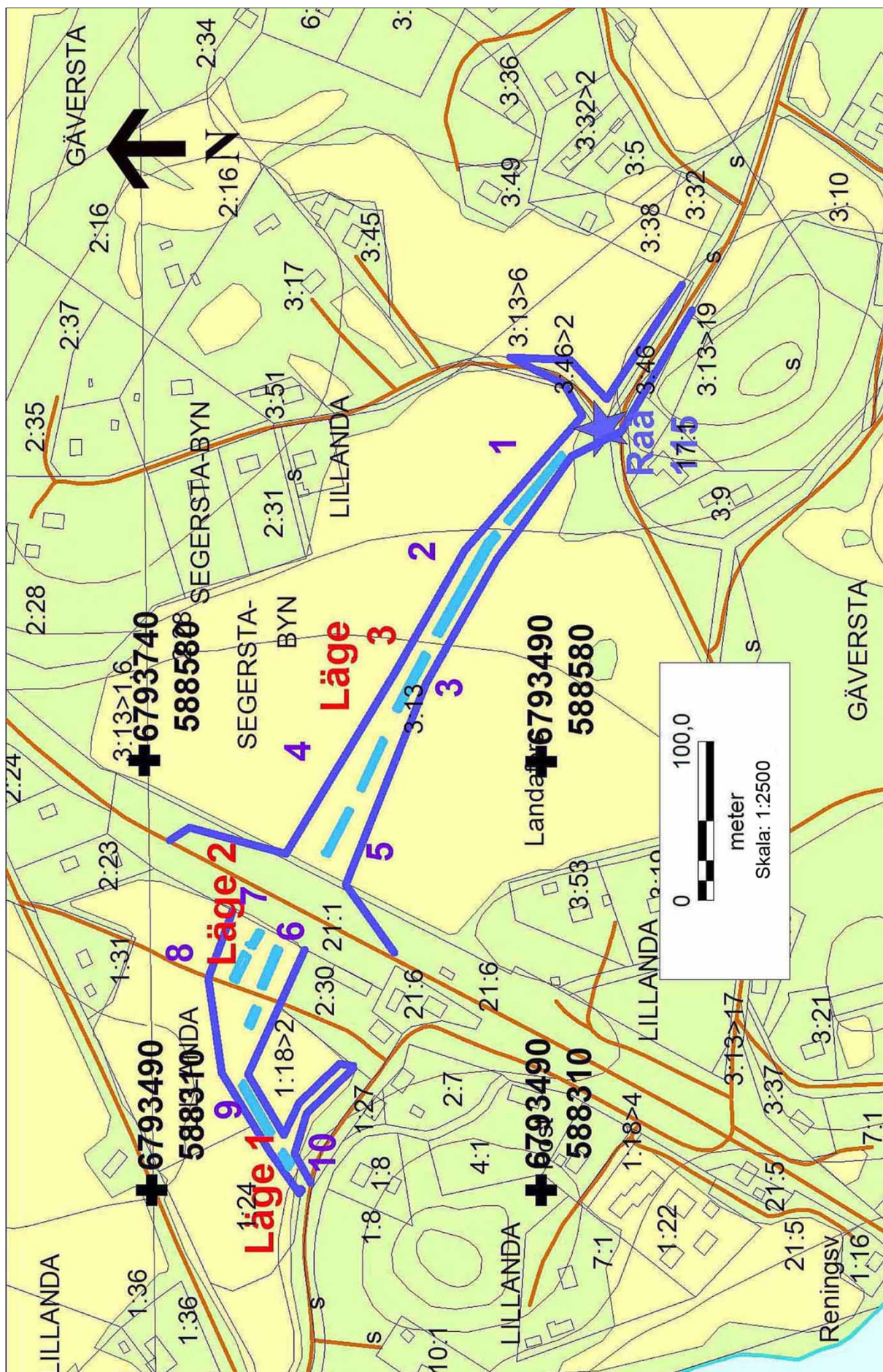

Figur 4. Sträckningen från nordväst. Foto: Katarina Eriksson.

Figur 5. Den planerade sträckningen med de tre lägena som valdes ut inför fördjupad utredning.

Figur 6. (Nästa sida) De dragna sökschakten inom arbetsområdet. Arbetsområdet är markerat med blått. Schakten är markerade med turkos färg. Schakten är numrerade med violetta siffror.

UTFÖRANDE OCH RESULTAT

Vid fältinventeringen valdes tre lägen ut för utredningsgrävning. Vid utredningsgrävningen drogs sedan sökschakt om två meters bredd i utvalda lägen (fig. 5). Totalt drogs 257 löpmeter schakt à cirka 515 m². Schaktens utbredning mättes in med RTK-GPS.

Inga lämningar, konstruktioner, anläggningar eller fynd påträffades i schakten. Odling och eventuella ägogränser har inte lämnat några spår i marken. Matjorden i åkern i läge 1 består av mycket tung och styv lera, vilken bör ha varit relativt svårarbetad. Marken i läge 2 och 3 består av finare sand och är starkt järnhaltig (fig. 8). Även i diket mellan läge 1 och 2 kunde stora mängder järnmalm (limonitmalm) urskiljas (fig. 7). Området lämnas utan vidare arkeologisk åtgärd.

Figur 7. Sökschakt draget i läge 3. Från öster. Foto: Maria Björck.

Figur 8. Starkt järnhaltigt dike mellan utredningsläge 1 och 2. Foto: Katarina Eriksson.

Figur 9. Sanden var starkt järnhaltig i schakten i utredningsläge 3. Foto: Katarina Eriksson.

REFERENSER

Hallström, G. 1934. Segersta och Hanebos socknars förhistoria. Några bidrag av Gustaf Hallström. I: *Två Hälsingesocknar*. Segerstas hembygdsförenings förlag. Landafors.

Jensen, R. 1985. Bebyggelse och lågtekniska järnframställningsplatser i Gävleborgs län – en rumslig analys. I: *Arkeologisk järnforskning 1980-83*. Jernkontorets bergshistoriska utskott, H 38. Stockholm

Lindeberg, M. 2009. *Järn i jorden*. Akademisk avhandling. Stockholms universitet.

Lantmäteriverkets forskningsarkiv akten V46-12:1, Geometrisk avmätning, Segersta Prästbord år 1704.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 431-6763-13

Beslutsdatum: 2013-10-31

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 1600/320

Projektnummer: 510416

Uppdragsgivare: Trafikverket

Undersökningstid: 28 oktober – 4 november 2013

Projektledare Länsmuseet Gävleborg: Katarina Eriksson

Personal: Maria Björck

Fastighet: Gäversta S:2, 3:13, 3:46 och 21:1 samt Lillanda 1:18

Socken: Segersta

Kommun: Bollnäs

Koordinater: NV 6793640 588310 SÖ 6793400 58887

Karta: 14G8j

Koordinatsystem: Sweref

Höjdsystem: Rt90

Exploateringsyta: 19 000 m²

Utredd yta: cirka 3500 m²

Schaktad yta: ca 515 m²

Arkeologtimmar: 16

Digitala inmätningar: RTK-GPS

Dokumentationshandlingar som förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv: foton, inmätningar och fältanteckningar

Fynd: -

BILAGA

Tabell med schaktbeskrivningar

Schaktnummer	Längd i m	Bredd i m	Djup i m	Jordart	Fynd/fornlämningar
1	57	2-4	0,5	Sand, grus, morän	-
2	39	2	0,5	Sand, grus, morän	-
3	36	2	0,6	Sand, grus, morän	-
4	36	2	0,6	Styv och fuktig lera	-
5	31	2	0,6	Styv och fuktig lera	-
6	28	2	0,6	Sand	-
7	11	2	0,5	Sand	-
8	19	2	0,5	Sand, starkt järnhaltig	-
9	13	2	0,5	Sand, starkt järnhaltig	-
10	37	2	0,5	Sand, starkt järnhaltig	-
11	10	2	0,5	Sand, starkt järnhaltig	-

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE.